

GÜNÜMÜZ ŞAMANİZM ARAŞTIRMALARINDA TRENDLER¹

Thomas A. DuBois²

Çev: Zülfikâr BAYRAKTAR³ ve Hediye Gamze TÜRKMEN⁴

ÖZET

Bu çalışmada, Şamanizm konusundaki son araştırmalar incelenmiş ve tartışılmıştır. 1990'ların başından bu yana antropoloji, ilahiyat, arkeoloji, bilişsel bilimler, etnomüzikoloji, tıbbi antropoloji, sanat tarihi ve etnobotani alanlarında verilmiş eserler incelenmiştir. İncelemeler, Şamanizm geleneklerine başvuran topluluklara odaklanan belirli etnografik vaka araştırmalarına olan güçlü ilginin devam ettiğini göstermektedir. Şamanist gelenekler; araştırma ideolojisi konularına yoğun bir özen gösterilmekle birlikte kendi tarihsel ve siyasi bağlamları içinde gitgide daha fazla araştırılmaktadır. Bu çalışma kapsamında; eski geleneklerin yeniden hayata geçirilmesi, neoşamanizm, arkeoloji, cinsiyet, antropoloji tarihi ve bilişsel din araştırmaları konularındaki yeni trendler öne çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şamanizm, Şamanizm ve Yeni Yaklaşımlar, Kültürel Çalışmalar, Halkbilimi, Antropoloji.

DuBois, Thomas A. "Günümüz Şamanizm Araştırmalarında Trendler". (Çev. Zülfikâr Bayraktar ve Hediye Gamze Türkmen). *Siberian Studies (SAD)* 3.7 (2015): 37-68.

DuBois, T. A. (2015). Günümüz Şamanizm Araştırmalarında Trendler. (Çev. Zülfikâr Bayraktar ve Hediye Gamze Türkmen). *Siberian Studies (SAD)*, 3 (7), s.37-68.

¹Makalenin Orijinali İçin Bakınız: DuBois, Thomas A. "Trends in Contemporary Research on Shamanism" *Numen*, 58.1 (2011): 100-128.

²Wisconsin-Madison Üniversitesi

³Dr., Halk Bilim Uzmanı, e-posta: zulfikarbay@gmail.com

⁴Gediz Üniversitesi, Öğretim Görevlisi, gamze.turkmen@gediz.edu.tr

TRENDS IN CONTEMPORARY RESEARCH ON SHAMANISM

ABSTRACT

Recent research on the topic of shamanism is reviewed and discussed. Included are works appearing since the early 1990s in the fields of anthropology, religious studies, archaeology, cognitive sciences, ethnomusicology, medical anthropology, art history, and ethnobotany. The survey demonstrates a continued strong interest in specific ethnographic case studies focusing on communities which make use of shamanic practices. Shamanic traditions are increasingly studied within their historical and political contexts, with strong attention to issues of research ideology. New trends in the study of cultural revitalization, neoshamanism, archaeology, gender, the history of anthropology, and the cognitive study of religion are highlighted.

Keywords: Shamanism, New Approaches and Shamanism, Cultural Studies, Ethnology, Anthropology.

Jane Atkinson (1992) yirmi yıl kadar önce alan hakkındaki incelemelerinde şamanizm konusunda yenilenmiş araştırmalar karşısında duyduğu şaşkınlığı ve yoğun memnuniyeti ifade edebilmişti. Aslında bizzat Atkinson gibi akademisyenler, yerleşmiş şaman geleneklerinin arasındaki farkları ve iç içe geçmeleri incelemek amacıyla yeni topluluk ve bağlamlar bularak birçok araştırmacının disiplinin tarihinde bir kalıntı muamelesi yaptığı bir terime yeni bir nefes kazandırmışlardı. Bugün, 2010'un başlarında, farklı birçok teorik çerçevede kıymetli araştırmalarla, yeni yayınlarla, dergilerle ve şamanizmle ilgili konulara eğilmeye başlayan İnternet kaynakları da dâhil, gerek akademik, gerek popüler birçok alanda görülen ilgi artışıyla, Atkinson'ın bir zamanlar dikkat çektiği yönelimlerin önem kazanmayı sürdürdüğü gözlenebilir. Alan, "şamanizmler" (Atkinson'ın dikkat çektiği ayrıntılı etnografik yönelimleri ifade etmek için kullandığı bir terim) hakkında yürütülen ve dur durak bilmeyen etnografik incelemelere tanıklık etmekte.

Şamanist iyileştirme, müzik, maddi kültür, cinsiyet, yeniden canlandırma, devlet ilişkileri gibi konularda yeni ve etkileyici araştırmalar ve eski şamanizm geleneklerini tarihsel, etnografik ve/veya arkeolojik bulgular yoluyla yeniden inşa etmeye çalışan ve giderek genişleyen incelemeler yapılmakta. Atkinson'ın çalışması sırasında daha yeni yeni filizlenen bu yönelimler dört başı mamur akademik girişimlere dönüştü. Öyle ki, ben bu araştırmaların can damarı için "retorik yaklaşım" terimini zikredebilirim, şamanizmin bir akademik terim ve yapı olarak gelişimi, özellikle din ve antropolojinin akademik çalışma alanı içindeki daha geniş yönelimlerin bir yansımasıyla bilimsel olarak incelenmesi, bunun bir örneği gibi ele alınabilir. Bilişsel din biliminin akademik bir araştırma alanı olarak ele alınması, Atkinson'ın 1990'ların başındaki çalışmalarında yeni ve cazip bir durum olarak görülmektedir. Bu durum, şamanizmin akademik incelemelerle ele alınmasına ilham kaynağı ve bir kabullenme teşkil edecek şekilde ilerledi. Sonunda Atkinson'ın kendi çalışmasına bir nevi dipnot gibi ilave ettiği bu alan – yeni şamanizmin, "ilkel" döneme Batı'nın duyduğu romantik ilgide etnografik literatürün öneminin bir yansıması ve bir dinsel hareket olarak incelenmesi – bilimsel araştırmalarda başlı başına bir alan oldu. Yeni şamanist olguları hem eleştiren, hem de bu yeni alanın hedefleri veya motivasyonlarına ilgi gösteren akademisyenlerin derinlikli araştırmaları bunun vesilesiydi. Özellikle son on yılda, dinsel konularda çalışan akademisyenler, yeni şamanizmin etnografik verileri kullanımını, felsefi temellerini ve neo şamanist etkinliklerle bir araya getirilen ya da oluşturulan topluluklar ve uygulamaları araştırmaya başladılar. Bu makale Atkinson'ın çalışmasının yayımlanmasından bu yana şamanizm araştırmalarındaki çeşitli yönelimleri irdelemekte ve akademisyenlerin geçmiş ve mevcut şamanizmlerin, neo şamanizmlerin ve bu kavramların devlet kurumları ve fikri kurumlara olan ilişkilerini tespitte işaret ettikleri yaratıcı yönlerin altını çizmektedir. Aşağıdaki tartışacağım konuların bir kısmı benim geçmişteki ve günümüzdeki şamanizm

araştırmaları ile ilgili son çalışmalarından biri olan, *An Introduction to Shamanism*'den (DuBois 2009) alınmıştır. Ancak o çalışma; alanın Ortaçağ döneminden günümüze, zaman içinde şaman geleneklerinin akademik açıdan irdelenmeye doğru evrimleşmesini güçlü bir odak noktası olarak ele alarak bir gelişme gösterdiğini belirtmektedir. Bu çalışmada ise, sadece son gelişmelere odaklanılmaktadır, bazıları eski çalışmam sırasında ya çok yeni gelişmeleri ya da haklarında alana giriş olarak hazırlanan bir kitaba alınmak için yeterli bilgi yoktu.

Ayrıntılı Etnografik Yaklaşımlar

Holmberg'in (1983) kullandığı "şamanizmler" terimini benimseyen Atkinson, 1990'larda şaman geleneklerine yeniden duyulmaya başlanan antropolojik ilginin ana unsurunu bulmaya çalışıyordu. Ona göre, şamanizmin aşırı yapısal ve kapsayıcı bir olgu olarak incelenmesinden (Eliade'in "eskimiş teknik" ya da diğer zamandaşları ve deneyüstü yaklaşımları) dönülmüş ve belli kültürel ortamlarda belli şamanların algı ve deneyimlerinin etnografik açıdan yakından incelenmesi tercih edilir olmuştur. Atkinson, terimin çoğullaşması ile okurlarının dikkatini bu daha sınırlandırılmış etnografik odak noktasına ve terimin ifade ettiği teorik ve disiplinsel karaktere çekiyordu. Bu tür bir araştırma eski suni teorileri düzeltici nitelikte olacaktır.

Son yirmi yılda kültüre özel etnografik çalışmalar dikkat çekici biçimde sayıca arttı. Bu çalışmaların amacı şamanizmi belli kültürel ortamlar içinde tanımlamaktadır. Bunların çoğu Asyalı topluluklara odaklanmaktadır (Her 2005, Lardinois 2007, Nicoletti 2004, Omar 2006, Ortner 1995, Peters 2004, Purev ve Purvee 2004, Riboli 2000, Smyers 1999); Chilson ve Knecht'in *Shamans in Asia* (2003) adlı antolojisi, bu alanda yapılan önemli tarihsel etnografik vaka çalışmalarının iyi bir sunumudur. Laura Kendall'ın (1995) bekâr bir Koreli kadının şaman rolüne soyunmasına dair vaka incelemesi, geniş çalışmalarda genellikle gözden kaçan bireysel deneyimler ve toplumsal dinamiklere dair çok iyi bir bakış içermektedir. Caroline Humphrey'nin Dağur Moğol çalışma arkadaşı Urganje Onon ile kaleme aldığı *Shamans and Elders: Experience, Knowledge and Power among the Daur Mongols* (1996), belli bir kültürel çevre içinde şamanist geleneklerin birbiriyle ilişkili ve karmaşık bir incelemesini sunmaktadır. Bu çalışma şaman geleneğinin dışındaki akademisyenlerin de etnografik detay ve tarihi ayrıntılar bakımından zengin araştırmalar üretmek için nasıl yerel otoritelerle çalışabileceklerini göstermek açısından da başarılıdır. Asyalı toplumlar geleneksel tinsellik, iyileştirme ve büyü modelleri ile gitgide küreselleşen ve teknolojik açıdan gelişen dünyanın baskısı arasında bir orta yol bulmaya çalışırken, bu birbirinden farklı çalışmalar da değişim süreçlerinde sıkışan geleneksel şamanizmleri resmetmektedir.

Son yirmi yıldır Kuzey ve Güney Amerika'daki şamanizmlerle ilgili de belli bir topluluğa özel ya da karşılaştırmalı etnografik çalışmalar yapılmakta. Ancak bunların çoğu tek bir araştırma sorusuna odaklanıyor (Örneğin: Cayon 2008, Crepeau 2007, Furst 2006, Lenaerts 2006). Ana Mariella Bacigalupo'nun (1998, 2001, 2004) çalışması Şili'deki Mapuçe Maçi şamanlarına odaklanmaktadır ve kültürel değişim ve bu değişimin şaman geleneklerine etkisini sorgulamaktadır. Bacigalupo'nun 2004 tarihli cinsiyetler arası geçiş araştırması aşağıda söz edilen şaman cinsiyeti tartışmasına yararlı bir katkı sağlamaktadır. Schaefer and Furst'ün (1996) Hoichol kültürüne dair araştırması Huiçhol halkının peyote törenlerinin ve geçmişte ve bugünkü Meksiko'daki yaşlılara saygı kültürünün ince elenip sık dokunmuş bir incelemesini ortaya çıkarır. NeilWhitehead'in Kanaimà büyücülerini ile ilgili çalışması ve Whitehead ve Wright'ın (2004) Amazonlar'daki saldırgan büyücülük geleneğini ele alan antolojisi belli kültürel geleneklerdeki şaman öfkesini inceler ve bu tür törensel saldırıları Amazonlar'ın sömürgecilik ve sömürgecilik sonrası tarihindeki zorluklara bağlar.

Kuzey ve Güney Amerika şamanizmlerine dair bazı mükemmel etnografyaların da aşağıda sözü edilmektedir. Belli bir kültüre odaklı incelemelerin çokluğuna bakıldığında, bazı akademisyenlerin okurlarına alanda filizlenen bilimsel ortama erişebilecekleri ayrıntılı çalışmalar ortaya çıkarmak için çaba sarf ettikleri görünür. Graham Harvey'nin *Indigenous Religions: A Companion* (2000) adlı eseri, Harvey'in *Shamanism: A Reader* (2002) adlı kitabı, Norman Banchroft Hunt'ın *Shamanism in North America*'sı (2002), Namba ve Friedman'ın *Shamanism. An Encyclopedia of World Beliefs, Practices, and Culture* adlı ansiklopedik eseri son yıllarda ortaya çıkan şaşırtıcı çalışmalar içinde okurun işini kolaylaştırmaya yönelik çalışmalardır. Doğal olarak bu kadar kapsayıcı metinler belli bir kültüre odaklanmış bir araştırmanın zenginliğini nadiren içerebilir. Ancak bu çalışmalar araştırmacıların ve genellemecilerin yeni bir konu araştırmak istediklerinde başvurabilecekleri ilk kaynaklar olarak değer taşırlar.

Belli Bir Kültüre Eğilen Alt Alanlar

Belli bir yeri merkez alan vaka incelemelerine olan meyil ile ilişkili olarak; şamanizmle ilgili iyileştirme, anlatıcılık, müzik, maddi kültür, cinsiyet ve entobotani gibi konulara yönelim de ön plana çıktı. Bu tür çalışmalar din veya antropoloji ile ilgili yayınlarda olduğu kadar, başka disiplinlerin yayınlarında da görülür oldu ve bugünkü geniş akademik şamanizm tartışmalarını da yansıtmaya başladı. Son yirmi yıldır tikelci yaklaşımla gerçekleşen en heyecan verici araştırmaların bazıları iyileştirme konusuna yönelikti. Şamanizm alanında çalışan akademisyenler şamanist

törenlerin bağlamı ve amacı olarak iyileştirmenin önemini çoktan beri ifade etmiş olsalar da, eski araştırmalar genellikle şamanist törenlerin etkisini sorgular biçimdeydi ya da bazen uygulamacıları şarlatan ya da kendi yarattığı hayallerde kaybolmuş nevrotikler olarak gösteren açık düşmanlıklar içermekteydi. Atkinson'ın 1992'deki çalışması yayımlandığında, şamanist iyileştirmenin şamanın geniş topluluğu içinde ortaya çıkan toplumsal açıdan müzakere edilmiş bir süreç olduğuna dair incelemeler henüz pek açığa çıkmamıştı. O günlerde, şamanist törenlerin şifa verme amaçlı eylemler olduğu ya da sembolik iyileştirme, toplumsal bağlar, endorfin üretimi veya arınma gibi olası psikolojik veya fizyolojik mekanizmaların bilişsel bilim içinde incelenmesi de henüz görülmüş değildi (özet için bakınız: DuBois2009,133-150). Son yirmi yıldır, şamanist iyileştirmenin bir terapi olarak incelenmesi araştırmacıları cezbetmeyi sürdürdü, tıbbi antropoloji ve ilgili disiplinlerde birçok yeni çalışma ortaya çıktı (Örneğin; Sasamori 1997, Scherberger 2005, Sidky 2009). Bunların içinde en aydınlatıcıları Laderman ve Roseman'ın *The Performance of Healing* (1995) adlı antolojisi ile Connor ve Samuel'in (2001) *Healing Powers and Modernity* adlı çalışmalarıdır. Her iki eser de (şamanist) iyileştirmenin etnografik ilişkilerine mükemmel bir başlangıç olarak okunabilir.

Sözlü anlatım alanında da son yıllarda birçok harika çalışma ortaya çıktı. Gregory Maskarinec'in (1995) Nepal şamanist hikâyeciliğini inceleyen çalışması, Malotki ve Gary'nin (2001) Hopi masallarını toplayan eseri ve Cesarino'nun (2006) Güney Amerikan şamanist sözcelerindeki şiirsel benzerlikleri incelediği çalışması bunlar arasında sayılabilir. Kira Van Deusen'in (1999, 2004) Sovyet sonrası Sibirya'daki çağdaş şaman anlatılarını topladığı kitapları da şamanizme geri dönüşler ve yukarıda tartışılan neo şamanizm arasındaki geniş tartışmalar bakımından, özellikle de sosyalizm sonrası dünyaya atıf açısından önemlidir.

Şamanist müzik ve müzik enstrümanlarına dair etnomüzik araştırmaları, sözlü edebiyat araştırmalarından metodolojik açıdan çok farklıdır (Örneğin, Aubert 2006, During 2006, Lecomte 2006, Lee 2004, Potapov 1999, Walraven 1994, Williams 1995). Büyük boyutlu kültürel değişim bağlamında şamanist müziğin incelenmesi alanında önemli diye nitelendirilecek çalışmalar arasında Marina Roseman'ın Malezya'daki Temyar müziklerine dair çalışması (1995, 2001) ve yine Roseman'ın daha önceki çalışması *Healing Sounds from the Malaysian Rainforest* (1991) sayılabilir. Bütün bu çalışmalar belli şamanist gelenekler ve onların müziksel performansları ile ilişkilendirilen çeşitli akademisyenler de genel olarak müziğin fizyolojik ve nörofizyolojik etkilerine eğilmişlerdir (Örneğin; Becker 2001, Jourdain 2006, Levitin 2006). Müziğin duygusal ve fiziksel etkilerinin incelenmesi şamanizmin üstte değindiğimiz bilişsel bilim açısından araştırılması konusuna paraleldir.

Buna benzer olarak madde kültürü de son dönemde gerçekleşen tikelci araştırmalara girmiştir. BarbaraLliff'in Tlingit şamanist gereçlerine dair mükemmel çalışması (1994, 1997) ve Peter Furst'ün (2007) Huiçhol halkının şamanist resimlerine dair incelemesi buna örnek olarak görülebilir.

Juha Pentikäinen'in başını çektiği bir grup akademisyen, müzelerde gösterilmek üzere, Sibirya şamanizmi ile ilgili bir takım çok etkileyici ve birbirinden farklı materyal topladılar. Bu materyallerin konulduğu serginin kataloğu şaman sanatını araştırmak yolunda iyi bir kaynaktır (Pentikäinen et al. 1998). Barre Toelken (2003) ise Amerikan yerlilerinin şaman sanatının özelliklerini anlatan çalışmalar yapmıştır. Robin Ridington ve Dennis Hastings (In'aska) (1997) Nebraska'daki yerlilerin yurtlarına geri dönmelerine dair konuları Omaha kabilelerine ait bazı kutsal nesnelere ilişkilendirerek araştırmışlardır.

Maddi kültür eskisinden çok daha fazla ilgi görürken, entojenlerin, yani kutsal törenlerde kullanılan psikoaktif veya halüsinatif maddelerin incelenmesi hem akademisyenler, hem de popüler kültür yayınlarını okumayı sevenler arasında hiç modası geçmeyen bir konu.

Hem basılı yayınlar da, hem de internette bu konuya dair (Örneğin; Erowid 2007, Ott 1993, Pinchback 2002, Rättsch 2005, Schultes et al. 2001) birçok genel incelemeye rastlanabilir. Hařhař ve tütün gibi bilindik entojenlere olan ilgi sürmektedir. (Örneğin; Booth 1998, Von Gernet 2000, Westmeyer 2004). Ancak bir yandan, ayahuska bitkisi de geleneksel Amazon şamanizmlerinin bir öğesi (Örneğin; Bennett 1992) ve neo şamanist hareketler için bir geçiş entojeni olarak (Grob 1999, Luna and White 2000, Metzner 1999, Shanon 2002) büyük dikkat çekmektedir.

şamanizm geleneğinde entojen kullanımındaki zıtlıklar Stacey Schaeger'in (1996) Huiçol peyote törenlerini incelediği eserinde çok iyi anlatılmaktadır. Dangerous Harvest: Drug Plants and the Transformation of Indigenous Landscapes (Steinberg et al. 2004) adlı kitap ise entojenin bir tören nesnesi olarak kullanılmaktan büyük bir harcama kapısına dönüşmesinin yarattığı kimi zaman yıkıcı parasal sonuçları incelemektedir. Entojenlere dair araştırmalar, şamanist gelenekleri günümüzde şamanizmin bütün öteki özelliklerinden daha çok, topluluk-devlet ilişkileri, küreselleşme ve iktisadi ağlara dair tartışmalara yaklaştırmaktadır.

şamanizm ile ilgili ilk bilimsel araştırmaların en uzun süre varlığını korumuş öğelerinden biri de şamanist ilhamlarla cinsiyet ve cinselliğin ilişkisidir. Son yirmi yıldır bu konu gereken şekilde yeniden ele alınmıştır. Bu konuda birbirinden çok farklı iki şamanist kültürü karşılaştıran Françoise Morin ve Bernard Saladin

d'Anglure'un işbirliğinden doğan çalışmaları büyük önem taşır. Peru'daki Şipibo şamanları ve Kanada'daki İnuitler'i karşılaştırdıkları çalışma; tinsel evlilik, cinsiyet değişimi, ruhani yardımcılarla cinsellik içeren ilişkiler gibi birçok konuyu içermektedir (Morin and Saladin d'Anglure 1998, 2003; Morin 2007). Amerikan yerlileri arasındaki cinsiyet kavramının incelenmesiyle de önemli değerlendirmelere ulaşılmıştır (Örneğin; Hollimon 2001, Jacobs et al. 1997, Roscoe 1998, Lang 1998). Aynı alanda ama bir parça farklı tarzda, Barbara Tedlock (2004) geçmiş dönemlerdeki etnografların kadın şamanları marjinalleştirmeye ya da hafife almaya yönelik akademik tasvirlerini ve kadınların şaman olarak dünyanın farklı geleneklerindeki rollerini arka plana itmelerini cinsiyet ayrımcılığı kapsamında incelemiştir.

Ayrıntılara inen akademisyenler eskinin bütün dünyayı ele alan bilimsel çalışmalarını sadeleştirmek ve nüanslara değinmek konusunda başarı kazansalar da tümevarımcı yaklaşımlara ulaşmada hem popüler kültür anlamında, hem de akademik dünyada başarı sağlayamamışlardır. Son yirmi yılda üretilmiş belli başlı etnografik vaka çalışmalarının öyle ya da böyle eski genelleyici modelleri doğruladığını da düşünürsek, yeni çalışmaların bazen genelleyici eserlerin etkisini zayıflatmaktan ziyade güçlendirdiğini söyleyebilir. Dahası, bir kültürün şamanist geleneklerindeki öğelere odaklanmak (Örneğin; iyileştirme yöntemleri, müzik, maddi kültür ya da cinsiyet konuları) belki de bir zamanlar tek bir gelenekten ya da nörolojik olarak yapılandırılmış temel bir kaynaktan ortaya çıkan, şamanizmin kültürler arası geçişi sağlanmış belirli şifa verici, müziksel, maddi, cinsiyete özelliklerinin bulunduğu iddiasını da güçlendirmektedir. Öyleyse, şamanizm araştırmalarındaki ayrıntıcı yaklaşım, hem popüler kültür, hem de akademik dünyanın bir ögesi olarak şamanizm kavramına son verememiştir.

Tarihsel ve Siyasal Yaklaşımlar

Ayrıntıcı yaklaşım eski şamanizmlere dair araştırmaların da artmasını sağladı. Vaka araştırmaları etnografik, tarihsel ve hatta arkeolojik kanıtlara dayalı olarak yeniden ele alındı. Bu yeniden değerlendirmeler özellikle arkeoloji alanındaki ateşli tartışmalara yol açtı. Sömürgeciliğin tarihsel açıdan incelenmesiyle, eski şaman geleneklerinin birçoğu araştırmacılara, işgalci güçlerin yerli kültürlerini nasıl değiştirildiği ve başka şekillere soktuğuna dair önemli bilgiler sağladı. Şamanların kaderinin belirli bir tarihsel ortam içinde araştırılması Amerikan yerlileri, geçmişteki ve bugünkü Sibiryalı halkları ve savaş sonrası Kore halkı ile ilişkili olarak gündeme gelmiştir. Bu tarihsel çalışmalar bazen, artık devam etmeyen şaman geleneklerinin hayata döndürülmesini amaçlayan yerlilerin çabalarının incelenmesi için de uygun zemin hazırlamıştır. Benim "retorik yaklaşım" adını verdiğim bazı araştırmalarda ise akademisyenler alanın ta kendisini tarihsel olarak mercek altına almışlar,

şamanizmle ilgili çalışmalarda karşlarına çıkan gelişim, yayılım ve fikirsel çıkarımların hepsini ayrı bir araştırma konusu olarak ele alıp incelemiştir.

Tarihsel Açıdan Yeniden İnceleme

Son yirmi yıldır geçmişteki şaman geleneklerinin incelenmesi çok yaygınlaşmıştır. Daha önceleri, bu tür çalışmalar göreceli olarak azdı ve olanlar da daha çok hızla yok olan yerli kültürlerinin incelenmesine yönelikti. Öteki alanlarda, örneğin tarih ve filoloji alanında çalışan akademisyenler ise genellikle yaygın bir kültürel pratik olan şamanizm olgusunda ya haberdar değildiler, ya da bu olguyla ilgilenmiyorlardı. Bu nedenle, 1960'lardan önce sadece bir elin parmakları kadar araştırmada Viking Dönemi İskandinavya hakları arasındaki muhtemel şaman geleneklerinden söz edilmiştir. Oysa son yirmi yılda bu konuda geniş ve ayrıntılı birçok araştırma yayımlanmıştır. (Örneğin; DuBois 1999; Jolly, Raudvere ve Peters 2002; Price 2002; Solli 2002; Tolley 2009). Bu artışın bir kısmı şamanizm ile ilgili etnografik araştırmaların ünlenmesi ve yaygınlaşmasına bağlanabilir. Böylece araştırmaların eskiden araştırılmış ama daha önce etnografların bulgu ve teorileriyle hiç ilişkilendirilmemiş tarihsel bağlamalara uygulanmasını sağlandı. Bu artışın bir kısmı da eskiden yanlış ya da yanıltıcı biçimde yorumlanmış antik metinlerde gömülü kalmışlar dâhil, eskinin benzersiz dini inanışlarının açığa çıkarılması ve belgelenmesine dair ayrıntıcı etnografik ilgiye de yorulabilir. Eski Yunan uygarlıklarının (Athanasakis 2001), Sami (Mebius 2003, Rydving 1995), Fin (Siikala 2002) ve diğer eski geleneklerinin incelenmesi yukarıda da söz ettiğimiz gibi, bazen etno-neo şamanist araştırmaları ateşlendirmiştir. Harvey ve Wallis'in Historical Dictionary of Shamamism (2007) adlı şamanizm sözlüğü bu tür akademik yeniden değerlendirme çalışmaları için bir başvuru eseridir.

Arkeolojik Açıdan Yeniden İnceleme

Eski şamanizmleri arkeoloji bilimi içinde yeniden incelenmesi, eski şamanizmlerin kalıntılarının, özellikle de şamanist uygulamacıların, tinsel yardımcıları ve trans hallerine dair algıların resmedildiği kaya sanatı gibi arkeolojik kayıtlarda aranması hareketiyle yakından ilişkilidir. Bu türe dair önermeler eski akademisyenlerce zaman zaman yapılmışsa da (Örneğin; Lommel 1967) bu alandaki asıl hamle, San şaman ritüellerinin etnografik ayrıntılarını ve kavramlaştırmalarını San kaya sanatının geçmişini okumak ve yorumlamakta kullanan David Lewis-Williams'ın (2001, 2002) çalışmalarıyla gerçekleşmiştir.

Arkeolojiyle ilgili bu teorinin daha geniş sonuçları, David Lewis-Williams ile Jean Clottes'un (Clottes ve Lewis-Williams 2001) zaman çerçevesini geçmişin derinliklerine doğru genişlettikleri ortak bir çalışmada görülmektedir. Arkeoloji

alanından ve arkeoloji alanı dışından bazı akademisyenler bu görüşleri canı gönülden benimsemiş olsa da (Örneğin; Aldhouse-Green 2005, Brady 1994, Coe et al 1996, Freidel et al 1995, Pearson 2002), diğerleri bu tür araştırmaların geçerliliği ya da yöntemleri konusundaki eleştirilerini yüksek sesle dile getirmişlerdir (Francfort ve Hamayon 2001, bakınız özellikle Bahn 2001, Francfort 2001; Klein et al. 2002). Bu tür bir araştırmanın potansiyeli ve tehlikeleri Neil Price'ın (2001) editörlüğünü yaptığı bir antolojide, özellikle de Devlet (2001) ve Rozwadowski'nin (2001) makalelerinde açıklanmıştır. Yine Klein ve çalışma arkadaşlarının (2002) çalışmalarına olan tepkiler de bu açıdan okunabilir. Son yirmi yıldır arkeolojik literatürdeki bu konunun çevresinden dönen şiddetli (ve zaman zaman ağır hakaretlere varan) tartışmalar, büyük ölçüde, eski arkeologların sert maddeci yaklaşımları ve sanat ya da bulunan kalıntıların dinsel önemlerine şüpheyle bakmalarından kaynaklanmaktadır.

Son yıllarda arkeologlar çeşitli gizemli nesnelere ya da resimlerin eski muhtemel dinsel etkinliklerin kanıtı olarak yormaya başladıkça, öteki akademisyenlerin konuya temkinli yaklaşımları ve hatta kimi zaman endişeye kapılmaları doğaldır. Önümüzdeki yıllarda arkeolojik şamanizmler ile ilgili daha çok tartışma yaşanması olasıdır ve belki de geçmişteki şamanist aktivitelerin arkeolojik bulgu içinde tanınması için anlamlı ve katı yollar bulunması açısından akademik bir anlaşma geliştirilmesi de mümkündür. Konunun tarihsel incelemeler içinde yukarıda anlatıldığı gibi yeniden ele alınması alanı bütüncül değerlendiren okurlara çok ilginç gelmiş ve hatta bazen neo şamanist hareketler içinde de coşkuyla karşılanmıştır.

Devlet İlişkileri

Son dönem şamanizm araştırmalarındaki tarihsel tercihler geçmişteki şamanların devletler gibi daha büyük kurumlar içinde incelenmesini sağladı. Şamanlar sıkça sömürgeci güçler ve dünya görüşlerine direnişin simgesi haline geldiler ve şamanların gücü, işgalci dinsel otoriteler kadar sömürgeciliğe eşlik eden dönemsel salgı hastalıklar ve toplumsal çözülme tarafından da tehdit edildi. Rebecca Kugel'in (1994) bir Ojibwe topluluğuna dair araştırmasında bir misyonerin günlüğüne ve 19. yüzyıldan bazı tarihi belgelere rastlamaktayız. Bu çalışmada Ojibwe halkının misyonerlere olan direnişinin arkasındaki nedenler ve belli bir Anglo-Amerikan misyoner grubunu yaftalayan kültürel etkenler araştırılmıştı. Nicholas Thomas ve Caroline Humphrey'nin (1994) editörlüğündeki bir çalışmada benzer konular antik çağlardan yakın geçmişe incelenmişti. Humphrey'nin (1994) şamanizm ile Kuzey Asya'daki devlet destekli kültürlerin ilişkisine çıkardığı model dikkate değer. Asya bağlamındaki ileri şaman-devlet ilişkilerine dair incelemeler (Örneğin; Buyandelgeriyev 2007, Ortner 1995) ve özellikle de son yüzyıla kadar

şaman geleneklerine karşı devlet rejimlerinin tutumlarının değişim gösterdiği Kore ile ilgili çalışmalar da (Kendall 2001, Tangherlini 1998, Yun 2008) önemlidir.

Sibiryaya ise devrim öncesi Rus İmparatorluğu'ndan (Glavatskaya 2001). Sovyetlerin çöküşüne (Balzer 1997, 1999, Basilov 1997) kadar akademik açıdan önemli ölçüde ilgi görmüştür. Günümüzde Sibiryaya'da görülen neo şaman deneyleri ve şaman geleneklerinin yeniden hayata geçirilmesi (Grusman 2006, Hoppal 1992, Hutton 2001, Miller 1999, Reid 2002, Vitebsky 2005) incelenmiştir. Amerika bağlamında ise devletler ile yerlilerin kutsal inanışlarının yönetimine dair çalışmalar (Burton 2002) ve kanun ile gelenekleri arasındaki ilişkilere dair incelemeler (Örneğin; O'Brien 2004) sömürgecilik sonrasında yerli geleneklerinin korunmasına dair zorlukları ortaya koymuşlardır. Bu tür araştırmalar yukarıda ifade edilen şaman geleneği yaklaşımlarına bütünsel olarak yardımcı olmuşlardır ve şaman gelenekleri (ya da geniş anlamıyla dinsel gelenekler) ve Fitzgerald'ın (2000) tanımladığı toplumsal politika ve devlet olguları arasındaki karmaşık ilişkileri ortaya çıkarmıştır.

Eski İnanışların Hayata Döndürülmesi

Şamanizmlerin geçmişte sömürgeciler tarafından hızlı ve bazen de şiddet ile bastırılması düşünüldüğünde bugün yerli topluluklarının artık yok olmuş şaman geleneklerini hayata döndürmenin bir yolunu aramaları şaşırtıcı bulunmamalıdır. Akademisyenler son yirmi yıldır bu yöndeki hamleleri farklı açılardan incelemişlerdir ve şamanizmi kültürel kimliğin bir simgesi veya aracı olarak yorumlamışlardır. Robin Ridington'ın Kuzey Amerika bağlamındaki çalışmaları (Ridington 1997, Ridington ve Hastings 1997) Omaha halklarının kült nesneleri yeniden gündeme getirme çabalarının anlatılması ve Robert Sullivan'ın (2002) Makaw halkının balina avcılığını yeniden hayata geçirme çabalarına dair araştırması bu açılardan özel önem taşır. Yukarıda açıklanan çalışmaların bir kısmında Sovyetler sonrası Sibiryaya halklarının eski adetlerini yeniden canlandırma çabaları da konu edilmiştir. Mongush Kenin-Lopsan ise (1997) Tuva halkının geçmiş geleneklerine dönüşünün kanıtları ve haklılığını ülkesindeki hakaretin bir lideri olarak ortaya koymaktadır. Virlana Tkacz ve çalışma arkadaşlarının (2002) Buryat halkının şaman geleneklerine dönüşünü belli bir tören biçimi içinde, eğitimin, tören performansının ve yeniden hayata geçirilen bir geleneğin yorumlanmasına dair zorluklar kapsamında yakından incelemeyi başardıkları çalışma da büyüleyici bir etnografi olarak dikkat çeker.

Retorik Yaklaşım

Atkinson'ın 1992'deki çalışmasında ifade ettiği gibi, belli bir şaman geleneğinin ayrıntılı bir biçimde ele alınması, "şamanizm" in daha önceki

antropolojik teorilerde fazlaca genellenmiş bir olgu olarak sunulmasına dair antropolojik eleştirilerle birlikte ilerlemektedir. Atkinson, Gloria Flaherty'nin (1992) şamanizm kavramının entelektüel gelişimini, 18. yüzyılda yazılmış mektuplar ve bilim çerçevesinde o günlerde yeni yayımlanmış bir eserinde konu etmesini gözden kaçırmamıştır. Flaherty'nin ufuk açıcı çalışması da şamanizmi sonradan Batı kuramlaştırmasının bir ürünü olarak sunan araştırmaların önünü açmıştır. Şamanizmi Foucaultvari söylem kavramı içinde konumlandıran, şamanizmden bir "yapı", "fikir", "nosyon" veya "metafor" olarak söz eden ve bu terimler yoluyla şamanizmin mevcudiyetinin öncelikle ve hatta sadece Batılı akademisyenlerin imgeleminde bulunduğunu iddia eden (Örneğin; Hamayon 1993, 2001; Hultkrantz 1998, 2001; Hutton 2001; Jones 2006; Leete 1999; Narby ve Huxley 2001; von Schnurbein 2003; Schröder 2007; Svanberg 2003; Znamenski 2004) çalışmalar da böylece çıkmıştır. Bu açıdan en sert yorumlarda ise (Örneğin; Kehoe 2000, Noel 1997) şamanizm teriminin eleştirisi ve eskiden beri terime atfedilen anlamların, Batı ırkçılığının bilinçsiz bir ifadesi, "ilkel" dinlerin karmaşıklığının bile isteye reddedilmesi ve eski dinlerin çeşitliliğinin "Hıristiyanlık" gibi kullanan yapılar karşısında zayıf görünecekleri basit bir bütünlüğe indirgenmesinin bir sonucu olduğu belirtilmiştir. Bu tür eleştiriler, Batı'daki akademik çevrelerde daha geniş biçimde, antropolojinin biliminin eleştirel yapıçözümünün bir parçası olarak da görülebilir (Clifford ve Marcus 1986, Clifford 1988). Aynı durum ilahiyat alanı için de (Fitzgerald 2000, Gold 2003, Jensen ve Rothstein 2000, Kippenberg 2002, McCutcheon 1997) geçerlidir.

Ancak, şamanizme yönelik retorik kapsamında, öteki akademisyenler (Örneğin; von Stuckrad 2002, 2003; Znamenski 2007) neoşamanizm olgusunu Batılı meslektaşlarının ilkel din, doğa ve tinsellik ifadelerinde aşırıya kaçtığı bir nokta olarak kabul etseler de eski araştırmaları daha yumuşak bir tutumla yorumlamışlardır.

Şamanlar ve şamanizmle ilgili akademik genellemelerin eleştirisi, eskiden veya yeni dönemde gerçekleşen çalışmaların altında yatan kültürel veya siyasi varsayımların açığa çıkarmayı hedefleyen ilginç incelemeler de içermekteydi (Örneğin; von Schnurbein 1992, 2003). Micea Eliade'nin bakış açısı ve görmekte zorlandığı konular, titizlikle incelenmişti. (Örneğin; Allen 1998, Berger 1994, Tedlock 2004, Znamenski 2007). Lyle Dick (1995) Inuit halkıyla ilişkili olarak popüler "kutupsal histeri" kavramını ele almıştı. Antoina Mills ve Richard Slobodin (1994) ise akademisyenlerin reenkarnasyon kavramına nasıl yabancı kaldıklarını ve bu yüzden de reenkarnasyonun birçok Amerikan yerli kabilesinin dinsel inançlarının bir parçası olduğunu anlayamadıklarını belirtmişlerdir. Hem Tedlock (2001), hem de

Winkelman ve Peek (2004) Eliade'den sonra teorik sentezlerde önemi sıkça göz ardı edilmiş bir şaman geleneği ögesi olan kehanete akademik açıdan saygıyla yaklaşılmasını sağlamışlardır. Bu tür çalışmaların toplu ağırlığı eskinin nesnel görünen akademik araştırmalarının aslında sıkça siyasi, kültürel ve toplumsal gündemlerin etkisinde kaldığını açığa çıkarmıştır.

Transandantal ve Bilişsel Yaklaşımlar

Belli şamanizmler, son yirmi yılda daha önce hiç eşi benzeri görülmemiş bir hızla, ayrıntılı bir biçimde incelenmeye devam ederken, bazı akademisyenler de şamanizmi transandantal bir fenomen olarak inceleyen din paradigması tarihi içinde çalışmayı sürdürdüler. (Örneğin; Hoppal ve Pentikainen; Pentikainen et al. 1998, 2001; Ripinsky-Naxon 1993, Siikala ve Hoppal 1992, Vitebsky 1995). Bu araştırma anlayışını “deneyüstü” (transandantal) olarak nitelendirmemin nedeni bu çalışmaları yapan akademisyenlerin birçok açıdan şamanizmi zamandışı olarak nitelendirmesi değildir, zaten bu akademisyenler şamanizmi yüzyıllar boyunca belli yerlerde gerçekleşen belirli tarihi süreçlerin sonucu olarak karakterize etmişlerdir. Benim bu nitelendirmemin nedeni, ayrıntıcı araştırmaların derin etnografik ayrıntılarının ötesinde bir soyutlama düzeyinde, şamanizmin yeniden kazanılabilir öğelerine odaklanılmasıdır. Farklı şamanizmlerin kıyaslayan araştırmacılar, zaman içinde farklı halklar ve çevrelere karışmış veya göçmüş bir kök şaman geleneğinin göstergesi olduğu düşünülen tümevarımsal sentezlere varabilmişlerdir. Akademisyenler eski araştırmacıların örneklerini sıkça ortaya çıkan kültürler arası ortaklıkları inceleyerek test etmeyi ve sadeleştirmeyi başarmışlardır. Birçok ayrıntıcı akademisyen bu tür araştırmaları farazi ya da soyut olarak eleştirse de, birçok ayrıntılı araştırma temel kavramlaşmalarını ve terminolojilerini bu tür sentezlere dayandırmaktadırlar. Şaman ya da şamanizm terimlerini araştırmalarında kullanan akademisyenler çeşitli yerli dinlerinin birbirinden farklı olduğu kadar sabit öğelerini anlatmak açısından da yararlı bu tür formüllerin kullanılışlığını tecrübe etmektedirler. Bu tür deneyüstü yaklaşımlar ayrıntıcı akademisyenlerin ve dinin bilişsel bilim alanında çalışan akademisyenlerin antropoloji ya da öteki etnografik bilimler içindeki çalışmaları yüzünden gölgelemiştir (Örneğin; Austin 2006, Hubbard 2002, McKinney 1994, Newberg et al. 2001, Ramachandran ve Blakeslee 1998, Rossano 2007, Tremlin 2006, Walsh 1997, Whitehouse 2005, Whitehouse ve McCauley 2005, Winkelman 1992, 2000).

Deneyüstü yaklaşımları kullanan akademisyenler; şamanların farklı ruh hallerine dair deneyimleri ve şaman geleneklerinin öteki öğelerinin geçmişteki akademik çalışmalarda beynin işlevlerinin ve sinirsel mimarisinin ürünleri olarak ele alınması söz konusu olduğunda, herhangi bir tarihsel yayılma ya da iletim olmasına gerek duyulmadan farklı kültürler ve çevrelerde yeniden ortaya çıkan teknik veya

deneyimleri örnek gösterebilirler. Çünkü şamanizm teorik olarak tanımlandığı üzere, bilincin belli başlı farklı hallerine odaklanmıştır ve beyin fonksiyonları ve tinsel deneyimler arasındaki ilişki için ideal görünen bir deneme vakası sunmaktadır. Dahası, etkileşimlerle yeniden yapılandırılmış bariz derin geçmişi sebebiyle şamanizm insanlığın dinsel bilincinin top yekûn evrimleşmesinde bir evre olarak da görülebilir (Örneğin; Hayden 2003, McClenon 2002). Yukarıda adı geçen birçok araştırmacı genel olarak dinsel deneyimler hakkında çalışmalar kaleme alırken, Michael Winkelman (Örneğin; 1992, 2000; Winkelman ve Baker 2008) özellikle şamanizm üzerinde odaklanır ve bu alandaki önde gelen otorite olarak nitelendirilir. Bulkeley'in (2008) de ifade ettiği gibi, bilişsel araştırmaların bulguları birçok akademik çevrede ilgi gömüşse de, bilişsel bilimin "insan zihni" üzerindeki çalışmaları ve tinsel deneyimlerin incelikli karmaşıklığı arasındaki "açıklayıcı boşluk" halen çok büyüktür.

Neo Şamanizm

Şamanizmin deneyüstü yaklaşımlarla incelenmesi neo şamanist hareket içinde üretilen birçok uygulama ve yazın için temel teşkil etmiştir. Neo şamanizm terimi (ya da "modern Batı şamanizmi" gibi alternatifleri gibi-von Stuckrad 2002) günümüz Batılılarının hayatındaki şamanist gelenekleri yeniden hayata geçirmek veya yeniden yaratmak çabalarını açıklamak üzere ortaya çıkan akademik bir literatür içinde gelişmiştir.

Terimin kendisi, kuşaktan kuşağa belli kültürel geleneklerle (ayrıntıcı etnografların çalışmalarında tanımlandığı üzere) aktarılan geleneksel şamanizmler ile daha doğaçlama, daha bölgesel törenler ve genellikle atölye ortamlarında doğan ve geçmişteki (ya da son dönemdeki) etnografik literatürden bilgi edinerek oluşturulan deneyimlerin arasındaki farkı belirtmektedir. Neo şamanizmin birçok öncül yorumcusu, örneğin Michael Harner (1990), antropoloji alanında önemli akademik pozisyonlara yükselmiş olsalar da, neo şamanizm adaptasyonlarına dair akademik incelemelerin çoğu asıl olarak küçümseyiciydi (Örneğin; Johansen 2001, Francfort ve Hamayon 2001 için yapılan çeşitli katkılar). Sovyet sonrası gerçekleşen şaman geleneklerinin yeniden canlandırılması "geleneksel şamanizm" ve "neo şamanizm" arasındaki çizginin hem uygulamacılar açısından hem de gözlemcilerin analizlerinde elbette ki her zaman çok belirgin olmadığını ortaya koymaktadır. Neo şamanizm ile ilgili daha yeni akademik literatür konuyu açıklarken daha tarafsız bir üslup kullanmış, hatta neo şamanizm hareketi ve hareketin uygulamacılarına gözle görülür bir iyi niyet sergilemiştir.

Neo şamanizmle ilgili akademik yazının önemli bir kısmı yukarıda açıklanan retorik yaklaşımdan çıkmıştır (Örneğin; Hamayon 1993, 2001; Hoppál 1992;

Hulkrantz 2001; Hutton 2001; Jakobsen 1999; Jenkins 2005; Johansen 2001; Jones 2006; Leete 1999; Noel 1997; Schröder 2007; Svanberg 2003, von Schnurbein 1992, 2003). Çok etkileyici bir çalışma olan Andrei A. Znamenski'nin *The Beauty of the Primitive* (2007) adlı eseri neo şamanist ideolojide önemli hale gelen fikirleri dikkatle inceler ve ve neo şamanist yazın ve etkinlikler içinde bu fikirlerin gelişimi veya dönüşümünü araştırır. Kocku von Stuckrad (2002, 2003) ve Robert Wallis'in (1991, 2001, 2003) araştırmaları da hem Amerikalı, hem de Avrupalı örnekleri içeren bir perspektifteki neo şamanist ideolojileri incelemek açısından çok büyük değer taşır. Genel olarak, akademisyenler neo şamanizmin felsefi köklerini 19. ve 20. yüzyılın etnograflarının tinsel inanç, hayali ya da mistik dinsel deneyim, idealizm, materyalizm, doğa, avcı-toplayıcı topluluklara dair romantik ve nostaljik duyarlılıklarında ve neo şamanist uygulamaların nihai gelişimi için belge sağlayan doğaçlama ve kişiselleştirilmiş törenlerin cazibesinde aramaktadırlar. Bu akademisyenlerle göre, neo şamanizm içinde, Batılı teorisyenlerin fikirleri kişisel tören repertuarlarını ve şamanist uygulamaları anlamaya ve yorumlamaya yönelik bir dönüşüm geçirmiştir. Böylece bu şamanist uygulama ve bakış açısını Batı'nın yetersiz veya yanlış yönlendirilmiş kültürel gruplamaları ve değerlerine alternatif olarak değerlendirmişlerdir.

Neo şamanist atölye çalışmalarında ders vermeye başlayan Michael Harner (1980, 1990'da yeniden basılmıştır.) gibi akademisyenler Şamanizm Araştırmaları Derneği'ni (Harner 2008) kurmuşlardır. Bu tür bir fikri süreklilik yeterince açıktır ve bariz bir biçimde ortaya konmuştur. Öbür akademisyenler neo şamanizmin yorumlayışlarını ne ölçüde tamamen "teknik" temele dayandırdıkları konusunda birbirlerinden ayrışır. Şamanizm daha geniş bir self help ya da kişisel aydınlanma aracı olarak Avrupa'da olduğu kadar Kuzey Amerika'da da yaygınlaşmaktadır ve neo şamanist yazarların geniş bir yelpazeye yayılmış eserleriyle ortaya konmaktadır. (Örneğin; Cowan 1996; Ingerman 1991, 1993; Scott 2002; Weatherup 2006). Hillary S. Webb'in (2004) neo şamanizm ile ilgili çalışan yazarlarla yaptığı söyleşilerden oluşan derleme kitap günümüzün öncü neo şamanizm uygulamacılarının farklı ve günden güne evrimleşen fikirlerin kaydetmek isteyen araştırmacılar için yararlı bir başlangıç noktası olabilir. Pettimengin ve Bitbol'ın (2009) hareketler arasındaki değerlendirme ya da onay süreçleri ve içe bakışçı deneyimlerin tartışılmasına dair çalışması bu tür konulara etnografik açıdan yaklaşmak için değerli bir teorik temel teşkil edebilir. Şamanist turizm ve bu alanla ilgili turistik gezi paketlerinin gelişiminin araştırılmasında zengin bir etnografik potansiyel bulunmaktadır. (Bakınız Salak 2006, Souther ve World Shamanic Institute'ün reklamları). World Shamanic Institute, Amazon.com'un *The Shamanic Community*, geniş bir konu yelpazesi olan Shaman Portal ve Shamanic Circles gibi siteler ve neo şamanist yazar Marti Spiegelman'nın sitesi Shaman's Light

(Spiegelman)'da bulunabilen çeşitli kendini gerçekleştirme ürün ve programlarına bakılırsa, neo şamanist kaynaklar ve iletişimin İnternet'te gitgide artan mevcudiyeti üzerinde de etnografik çalışmalar gibi çalışmalar yapılması gerektiği düşünülebilir.

Paolo Apolito'nun önemli çalışması *The Internet and the Madonna* (2002; İngilizce çevirisi 2005) veya Robert G. Howard'ın eserleri (Örneğin; Howard 2009a, 2009b) İnternet medyasının neo şamanist kullanımlarının araştırılmasına yararlanabilecek başarı modeller önermektedir.

Birçok akademisyen neo şamanist liderlerin entelektüel dayanaklarını incelerken, sıradan neo şamanist uygulamacıların bilinçli motivasyonları da araştırmacıların dikkatini çeker oldu. Stjepan Meštrović (1997), Robert J. Wallis (2001, 2003) ve Joan Townsend (2005) gibi araştırmacılar birçok New Age etkinliği katılımcılarının motivasyonlarını inceleyerek birbirinden farklı teoriler ortaya attılar. Ancak önemli neo şamanist topluluklara dair ayrıntılı etnografik araştırmalar halen sayıca çok azdır. (Örneğin; Lindquist 1997, Blain 2001).

Andrei A. Znamenski (2007: 273ff.) Amerikan yerlileri ve neo şamanist uygulamacılar arasında zaman zaman yaşanan çatışmaları inceler. Özellikle de neo şamanist yazarların kişisel Amerikan yerlisi geçmişlerini bakış açılarının bir savunması ya da güçlendiricisi gibi kullandıkları durumlarda bu tür çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Andy Smith'in (1993) yerli dinsel gelenekleri taraflı biçimde ele alan Anglo-Amerikan tutumuna tepkisi birçok neo şamanist uygulamacıyı "plastik şaman" olarak damgalamaya kadar giden eleştirel tavrın başarılı bir örneğidir. Belki de bu tür eleştirilere karşılık, bir yandan da uygulamacıların benimsedikleri şamanist teknikler ve geleneklere olan kişisel yakınlıklarını ortaya koymaları için, birçok "etno neo şamanizm" ortaya çıkmıştır. Bu tür hareketler belli bir tarihsel kanıtı temel alan eski bir şamanizmi yeniden hayata geçirmeye odaklanmaktadır ve yukarıda tartıştığımız, geçmiş şamanizmlerin yeniden inşası konusuyla yakından ilişkilidir (Cowan 1993, Trevarthen 2007). Sami şamanizmi (Gaup 2005), Musevi şamanizmi (Winkler 2003, 2008) ve Alman şamanizmi (Blain 2000; Wallis 2001, 2003; von Schnurbein 1992, 2003) bu açıdan örneklenebilir. Özellikle von Schnurbein bu tür hareketlerin sadece gelişimini incelemekle kalmaz, aynı zamanda onların kültürel ve toplumsal temellerini de irdeler. Bu tür hareketler neo Şamanizmlerle ilgili geniş etnografik incelemeler yapılmasının önemini ortaya çıkarırlar. Bu araştırmalar neo şamanist aktivitelerle ilgili ayrıntıcı bir bakış açısı oluşturabilirler ve böylece geleneksel şamanizmle ilgili son yirmi yıldır üretilen başarılı ve ayrıntılı araştırmalarla bir uyum yakalayabilirler.

Son yirmi yıldır akademisyenler, eski gelenekler, devlet kurumları, karmaşık ekonomik ve kültürel alışveriş süreçleri çerçevesinde yaşayan topluluklardaki

bireylerin belli tinsel deneyimlerini doğru ve derinlikli bir biçimde tanımlamanın yollarını aramaktadırlar. Bir yandan, nesnel olduğu varsayılan gözlemciler ve öznel olduğu söylenen uygulamacılar arasındaki sınır akademik açıdan verimli bir biçimde sorunsallaştırılır ve bulanıklaştırılırken, bir yandan da akademisyenlerin kültür gözlemcisi, tedarikçi ve şekillendiricisi olarak rolleri zekice incelenmiştir. Bu açıdan, şamanizm(ler)in araştırılmasındaki akademik trendler bir bütün olarak din araştırmalarında daha geniş değişimlerin bir belirtisi olarak da görülebilir.

KAYNAKLAR

Aldhouse-Green, Miranda and Stephen. 2005. *The Quest for the Shaman*. London: Thames and Hudson.

Allen, Douglas. 1998. *Myth and Religion in Mircea Eliade*. New York and London: Routledge.

Amazon.com. *The Shamanic Community*
http://www.amazon.com/tag/shamanism/ref=tag_dpp_ct_itdp, accessed December 18, 2009.

Apolito, Paolo. 2002. *Internet e la Madonna: Religious Visionary Experience on the Web*. Milano: Giangiacomo Feltrinelli Editore.

_____. 2005. *The Internet and the Madonna*. Trans. Anthony Shugar. Chicago: University of Chicago Press.

Athanassakis, Apostolos N. 2001. "Shamanism and Amber in Greece: The Northern Connection." In: *Shamanhood, Symbolism and Epic*. Ed. Juha Pentikainen, Lasse Saressalo and Chuner Taksami. Budapest: Akadémia Kiadó. 207-220.

Atkinso, Jane. 1992. "Shamanisms Today." *Annual Review of Anthropology* 21: 307-330.

Aubert, Laurent. 2006. "Chamanism, possession et musique: quelques reflexions preliminaires" *Cahiers de Musiques Traditionnelles* 19: 11-20.

Austin, James H. 2006. *Zen-Brain Reflections: Reviewing Recent Developments in Meditation and States of Consciousness*. Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology.

Bacigalupo, Ana Mariella. 1998. "The Exorcizing Sounds of Warfare: The Performance of Shamanic Healing and the Struggle to Remain Mapuche" *Anthropology of Consciousness* 9/2 (1998): 1-16.

_____. 2001. *La Voz del Kultrun en la Modernidad: Tradición, Cambio en la Terapeutica de Siete Machi Mapuche*. Santiago: Ediciones Universidad Católica de Chile.

_____. 2004. "The Mapuche Man Who Became a Woman: Selfhood, Gender Transgression, and Competing Cultural Norms." *American Ethnologist* 31(3): 440-457.

Bahn, Paul C. 2001. "Save the Last Trance for Me: An Assessment of the Misuse of Shamanism in Rock Art Studies." In: *The Concept of Shamanism: Uses and Abuses*. Ed. Henri-Paul Francfort and Roberte N. Hamayon. Budapest: Akadémiai Kiadó. 51-94.

Balzer, Marjorie Mandelstam (ed.) 1997. *Shamanism Worlds: Rituals and Lore of Siberia and Central Asia*. Armonk, NY and London: New Castle Books.

_____. 1999. *The Tenacity of Ethnicity: A Siberian Saga in Global Perspective*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Basilov, Vladimir N. 1997. "Chosen by the Spirits." In: *Shamanism Worlds: Rituals and Lore of Siberia and Central Asia*. Ed. Marjorie Mandelstam Balzer. Armonk, NY and London: New Castle Books. 3-45.

Becker, Judith. 2001. "Anthropological Perspectives on Music and Emotion." In: *Music and Emotion: Theory and Research*. Ed. Patrick N. Juslin and John A. Sloboda. Oxford: Oxford University Press. 135-160.

Bennett, Bradley C. 1992. "Hallucinogenic Plants of the Shuar and Relation Indigenous Groups in Amazonian Ecuador and Peru" *Brittonia* 44: 483-93.

Berger, Adriana. 1994. "Mircea Eliade: Romanian Fascism and the History of Religions in the United States" In *Tainted Greatness: Antisemitism and Cultural Heroes*. Ed. Nancy Hurrowitz. Philadelphia: Temple University Press.

Blain, Jenny. 2001. *Nine Worlds of Seid-Magic: Ecstasy and Neo-Shamanism in North European Paganism*. London: Routledge.

Booth, Martin. 1998 *Opium: A History*. London: Simon and Schuster.

Brady, James E. and Wendy Ashmore. 1994. "Mountains, Caves, Water: Ideational Landscapes of the Ancient Maya." In: *Archaeologies of Landscape: Contemporary Perspectives*. Ed. Wendy Ashmore and A. Bernard Knapp. Oxford: Blackwell Publishers. 124-148.

Bulkeley, Kelly. 2008. "The Impact of Cognitive Science on Religious Studies: A Revolution in the Making" *Religious Studies Review* 34/4 (2008): 239-46.

Burton, Lloyd. 2002. *Worship and Wilderness: Culture, Religion and Law in Public Lands Management*. Madison: University of Wisconsin Press.

Buyandelgeriyn, Manduhai. 2007. "Dealing with Uncertainty: Shamans, Marginal Capitalism, and the Remaking of History in Post-Socialist Mongolia" *American Ethnologist* 34/1 (2007): 127-47.

Cayon, Luis. 2008. "Ide Ma: Water Path: Space, Shamanism, and Personhood among the Makuna" *Antipoda, Revista de Antropología y Arqueología* 7 (2008): 141-73.

Cesarino, Pedro de Niemeyer. 2006. "De duplos e estereoscopios: paralelismo e personificação nos cantos xamanísticos ameríndios" *Mana* 12/1 (2006): 105-34.

Chilson, Clark and Peter Knecht (eds.) 2003. *Shamans in Asia*. New York: Rutledge Curzon.

Clifford, James. 1988. *The Predicament of Culture: Twentieth Century Ethnography, Literature and Art*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Clifford, James and George E. Marcus (eds.) 1986. *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.

Clottes, Jean, and J. David Lewis-Williams. 2001. *Les chamanes de la préhistoire: transe et magie dans les grottes ornées*. Paris: Maison des Roches.

Coe, Michael, Linda Schele, Carolyn E. Tate, Richard A. Diehl, Karl A. Taube. *Olmec World*. Princeton, NJ: The Art Museum of Princeton University.

Connor, Linda H. And Geoffrey Samuel. 2001. *Healing Powers and Modernity: Traditional Medicine, Shamanism, and Science in Asian Societies*. Westport, CT: Bergin and Garvey.

Cowan, Thomas Dale. 1993. *Fire in the Head: Shamanism and the Celtic Spirit*. New York: HarperCollins Publishers.

_____. 1996. *Shamanism as a Spiritual Practice for Daily Life*. Freedom CA: The Crossing Press.

Crepeau, Robert R. 2007. "The Substances of Shamanism: South Amerindians' Perspectives" *Anthropologie et Sociétés* 31/3 (2007): 107-125.

Devlet, Ekaterina. 2001. "Rock Art and the Material Culture of Siberian and Central Asian Shamanism." In: *The Archaeology of Shamanism*. Ed. Neil Price. London and New York: Routledge. 43-55.

Dick, Lyle. 1995. "Pibloktoq (Arctic Hysteria): A Construction of European-Inuit Relations?" *Arctic Anthropology* 32(2): 1-42.

DuBois, Thomas A. 1999. *Nordic Religions in the Viking Age*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

_____. 2009. *An Introduction to Shamanism*. Cambridge: Cambridge University Press.

During, Jean. 2006. "Du samá' soufi aux pratiques chamaniques: nature et valeur d'une experience" *Cahiers de Musiques Traditionnelles* 19: 79-92.

Erowid. 2007. The Vaults of Erowid. <http://www.erowid.org/>, accessed online September 27, 2007.

Fedorova, Natalia. 2001. "Shamans, Heroes and Ancestors in the Bronze Castings of Western Siberia." In: *The Archaeology of Shamanism*. Ed. Neil Price. London and New York: Routledge. 56-64.

Fitzgerald, Timothy. 2000. *The Ideology of Religious Studies*. New York and Oxford: Oxford University Press.

Flaherty, Gloria. 1992. *Shamanism and the Eighteenth Century*. Princeton: Princeton University Press.

Francfort, Henri-Paul. 2001. "Prehistoric Section: An Introduction." In: *The Concept of Shamanism: Uses and Abuses*. Ed. Henri-Paul Francfort and Roberte N. Hamayon. Budapest: Akademiai Kiado. 31-50.

Francfort, Henri-Paul and Roberte N. Hamayon (eds.) 2001. *The Concept of Shamanism: Uses and Abuses*. Budapest: Akademiai Kiado.

Freidel, David, Linda Schele, and Joy Parker. 1995. *Maya Cosmos: Three Thousand Years on the Shaman's Path*. New York: Harper Paperbacks.

Furst, Peter. 2006. *Rock Crystals and Peyote Dreams: Explorations in the Huichol Universe*. Salt Lake City, UT: University of Utah Press.

_____. 2007. *Visions of a Huichol Shaman*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.

Gaup, Ailo. 2005. *Sjamansonen*. Oslo: Tre bjoerner forlag.

Glavatskaya, Elena. 2001. "The Russian State and Shamanhood: The Brief History of Confrontation." In: *Shamanhood, Symbolism and Epic*. Ed. Juha Pentikainen, Lasse Saressalo and Chuner Taksami. Budapest: Akadémiai Kiadó. 237-248.

Gold, Daniel. 2003. *Aesthetics and Analysis in Writing on Religion: Modern Fascinations*. Berkeley: University of California Press.

Grop, Charles S. 1999. "The Psychology of Ayahuasca." In: *Ayahuasca: Human Consciousness and the Spirits of Nature*. Ed. Ralph Metzner. New York: Thunder's Mouth Press. 214-249.

Grusman, Vladimir, Alexei Konovalov, and Valentina Gorbacheva. 2006. *Between Worlds: Shamanism and the Peoples of Siberia*. Moscow: Khudozhnik i Kniga.

Hamayon, Roberte N. 1993. "Are 'Trance,' 'Ecstasy' and Similar Concepts Appropriate in the Study of Shamanism?" *Shamon* 1(2): 3-25.

_____. 2001. "Shamanism, Symbolic System, Human Capability and Western Ideology" In: *The Concept of Shamanism: Uses and Abuses*. Eds. Henri-Paul Francfort and Roberte N Hamayon. Budapest: Akademiai Kiado. 1-30.

Harner, Michael. 1990. *The Way of the Shamon*. San Francisco: Harper San Francisco.

_____. 2008. "The Foundation for Shamanic Studies" <http://www.shamanism.org>, accessed December 18, 2009.

Harvey, Graham (ed.) 2000. *Indigenous Religions: A Companion*. London and New York: Cassell.

____ (ed.) 2002. *Shamanism: A Reader*. London: Routledge.

Harvey, Graham and Robert J. Wallis (ed.) 2007. *Historical Dictionary of Shamanism*. Lanham, MD: Scarecrow Press.

Hayden, Brian. 2003. *Shamans, Sorcerers, and Saints: A Prehistory of Religion*. Washington, D.C.: Smithsonian Books.

Her, Vincent K. 2005. "Hmong Cosmology: Proposed Model, Preliminary Insights." *Hmong Studies Journal* 6: 1-25.

Hollimon, Sandra E. 2001. "The Gendered Peopling of North America: Addressing the Antiquity of Systems of Multiple Genders." In: *The Archaeology of Shamanism*. Ed. Neil Price. London and New York: Routledge. 123-145.

Holmberg, D. 1983. "Shamanic Soundings: Femaleness in the Temang Ritual Structure" *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 9/1 (1983): 40-58.

Hoppál, Mihály. 1992. "Urban Shamans: A Cultura Revival" In *Studies on Shamanism*. Ed. Anna-Leena Siikala and Mihaly Hoppal. Helsinki: Finnish Anthropological Society.

Hoppal, Mihaly and Juha Pentikainen. 1992. *Northern Religions and Shamanism*. Budapest: Akademiai Kiado.

Howard, Robert G. 2009a. "Enacting a Virtual 'Ekklesia': Online Christian Fundamentalism as Vernacular Religion" *New Media & Society* 11/8 (2009): 1-19.

_____. 2009b. "The Vernacular Ideology of Christian Fundamentalism on the World Wide Web" In *Fundamentalisms and the Media*. Ed. Stewart M. Hoover and Nadia Kaneva. New York: Continuum Publishing. Pp. 126-41.

Hubbard, Timothy L. 2002. "Some Correspondences and Similarities of Shamanism and Cognitive Sciences: Interconnectedness, Extension of Meaning, and Attribution of Mental States" *Anthropology of Consciousness* 13/2 (2002): 26-45.

Hultkrantz, Åke. 1998. "On the History of Research in Shamanism." In: Shamans. Ed. Juha Pentikainen, Toimi Jaatanen, and Marjo-Riitta Saloniemi. Tampere Museums' Publications 45. Tampere: Tampere Museums. 50-58.

_____. 2001. "Shamanism: Some Recent Findings from a Comparative Perspective." In: Shamanhood, Symbolism and Epic. Ed. Juha Pentikainen, Hanna Sarresalo, and Chuner M. Taksami. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1-10.

Humphrey, Caroline. 1994. "Shamanic Practices and the State in Northern Asia: Views from the Center and Periphery" In: Shamanism, History & the State. Eds. Nicholas Thomas and Caroline Humphrey. Ann Arbor: University of Michigan Press. 191-228.

Humphrey, Caroline, and Urgunge Onon (eds.). 1996. *Shamans and Elders: Experience, Knowledge, and Power among the Daur Mongols*. Oxford: Clarendon Press.

Hunt, Norman Bancroft. 2002. *Shamanism in North America*. Toronto: Key Porter Books.

Hutton, Ronald. 2001. *Shamans: Siberian Spirituality and the Western Imagination*. London and New York: Hambledon and London.

Lliff, Barbara. 1994. "Spirits Like the Sound of the Rattle and Drum: George Thornton Emmons' Collection of Tlingit Shamans' Kits." Seattle: Unpub. Ph.D. dissertation, University of Washington.

_____. 1997. "Tlingit Shamans' Art." *Northwest Folklore* 12(1): 35-63.

Ingerman, Sandra. 1991. *Soul Retrieval: Mending the Fragmented Self*. San Francisco: HarperSanFrancisco.

_____. 1993. *Welcome Home: Life After Healing. Following Your Soul's Journey Home*. San Francisco: HarperSanFrancisco.

Jacobs, Sue Ellen, William Thomas, and Susan Lang (eds.). 1997. *Two-Spirit People: Native American Gender Identity, Sexuality, and Spirituality*. Urbana: University of Illinois Press.

Jakobsen, Merete Demant. 1999. *Shamanism: Traditional and Contemporary Approaches to the Mastery of Spirits and Healing*. New York and Oxford: Berghen Books.

Jenkins, Philip. 2005. *Dream Catchers: How Mainstream America Discovered Native Spirituality*. New York: Oxford University Press.

Jensen, Tim and Mikael Rothstein (eds.) 2000. *Secular Theories on Religion: Current Perspectives*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press.

Jolly, Karen, Catharina Raudvere, and Edward Peters. 2002. *Witchcraft and Magic in Europe. The Middle Ages*. Ed. Bengt Ankarloo and Stuart Clark. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Johansen, Ulla. 2001. "Shamanism and Neoshamanism: What is the Difference?" In: *The Concept of Shamanism: Uses and Abuses*. Ed. Henri-Paul Francfort and Roberte N. Hamayon. Budapest: Akademiai Kiado. 297-303.

Jones, Peter N. 2006. "Shamanism: An Inquiry into the History of the Scholarly Use of the Term in English-speaking North America" *Anthropology of Consciousness* 17/2 (2006): 4-32.

Jourdain, Robert. 1997. *Music, the Brain, and Ecstasy*. New York: Avon Books.

Kehoe, Alice. 2000. *Shamans and Religion: An Anthropological Exploration in Critical Thinking*. Prospect Heights, IL: Waveland Press.

Kendall, Laurel. 1995. "Initiating Performance: The Story of Chini, a Korean Shaman." In: *The Performance of Healing*. Ed. Carol Laderman and Marina Roseman. New York: Routledge. 17-58.

_____. 2001. "The Cultural Politics of 'Superstition' in the Korean Shaman World: Modernity Constructs Its Other." In: *Healing Powers and Modernity: Traditional Medicine, Shamanism, and Science in Asian Societies*. Ed. Linda H. Connor and Geoffrey Samuel. Westport, CT: Bergin and Garvey. 25-41.

Kenin-Lopsan, Mongush B. 1997. *Shamanic Songs and Myths of Tuva*. Selected and edited by Mihaly Hoppal with the assistance of Christiana Buckbee. Budapest: ISTOR.

Kippenberg, Hans G. 2002. *Discovering Religious History in the Modern Age*. Princeton: Princeton University Press.

Klein, Cecelia F., Eulogio Guzman, Elisa C. Mandell, and Maya Stanfield-Mazzi. 2002. "The Role of Shamanism in Mesoamerican Art: A Reassessment." *Current Anthropology* 43/2 (2002): 383-419.

Kugel, Rebecca. 1994. "Of Missionaries and Their Cattle: Ojibwa Perceptions of a Missionary as Evil Shaman." *Ethnohistory* 41 (2): 227-244.

Laderman, Carol, and Marina Roseman (eds.) 1995. *The Performance of Healing*. New York: Routledge.

Lang, Sabine. 1998. *Men as Women, Women as Men: Changing Gender in Native American Cultures*. Austin: University of Texas Press.

Lardinois, Olivier S.J. 2007. "Theological and Pastoral Reflections on the Practice of Shamanism Still Found in the Catholic Indigenous Communities of Taiwan" eRenlai Magazine. Online journal article, <http://www.erenlai.com/index.php?aid=763&Jan=3>, accessed July 14, 2007.

Lecomte, Henri. 2006. "Approches autochtones du chamanisme siberien au debut de XXe siecle" *Cahiers de Musiques Traditionnelles* 19: 37-52.

Lee, Yong-Shik. 2004. *Shaman Ritual Music in Korea*. Korean Studies Dissertation Series no 5. Edison, NJ and Seoul: Jimoondang International.

Leete, Art. 1999. "Ways of Describing Nenets and Khanty 'Character' in Nineteenth Century Russian Ethnographic Literature." *Folklore* 12. Online journal article, <http://www.folklore.ee/folklore/vol12/charactr.htm>, accessed January 1, 2007.

Lenaerts, Marc. 2006. "Le jour où Pawa, notre Père à tous, a abandoné la Terre': le bricolage religieux chez les Ashéninka de l'Ucayali" *Anthropos* 101/2 (2006): 541-58.

Levitin, Daniel J. 2006. *This Is Your Brain on Music: The Science of a Human Obsession*. New York: Plume (Penguin Groups).

Lewis-Williams, J. David. 2001. "Southern African Shamanistic Rock Art in its Social and Cognitive Contexts." In: *The Archaeology of Shamanism*. Ed. Neil Price. New York and London: Routledge Press. 17-42.

_____. 2002. *A Cosmos in Stone: Interpreting Religion and Society through Rock Art*. Walnut Creek, Lanham, New York, Oxford: AltaMira Press.

Lindquist, Galina. 1997. *Shamanic Performances on the Urban Scene: Neo-Shamanism in Contemporary Sweden*. *Stockholm Studies in Social Anthropology* 39. Stockholm: Department of Social Anthropology.

Lommel, Andreas. 1967. *Shamanism: The Beginnings of Art*. New York: McGraw-Hill.

Luna, Luis Eduardo and Steven F. White (eds.) 2000. *Ayahuasca Reader: Encounters with the Amazon's Sacred Vine*. Santa Fe, NM: Synergetic.

Malotki, Ekkehart and Ken Gary. 2001. *Hopi Stories of Witchcraft, Shamanism, and Magic*. Lincoln: University of Nebraska Press.

Maskarinec, Gregory C. 1995. *The Rulings of the Night: An Ethnography of Nepalese Shaman Oral Texts*. Madison: University of Wisconsin Press.

McClenon, James. 2002. *Wondrous Healing Shamanism: Human Evolution and the Origin of Religion*. DeKalb, IL: Northern Illinois University Press.

McCutcheon, Russell. 1997. *Manufacturing Religion: The Discourse on Sui Generis Religion and the Politic of Nostalgia*. New York: Oxford University Press.

McKinney, Lawrence O. 1994. *Neurotheology: Virtual Religion in the 21st Century*. Cambridge, MA: American Institute for Mindfulness.

Mestrovic, Stjepan. 1997. *Postemotional Society*. London: Sage.

Metzner, Ralph (ed.) 1999. *Ayahuasca: Human Consciousness and the Spirits of Nature*. New York: Thunder's Mouth Press.

Miller, Thomas R. 1999. "Mannequins and Spirits: Representation and Resistance of Siberian Shamans." *Anthropology of Consciousness* 10(4): 69-80.

Mills, Antonia and Richard Slobodin. 1994. *Amerindian Rebirth: Reincarnation Belief among North American Indians and Inuit*. Toronto: University of Toronto Press.

Morin, Françoise and Bernard Saladin d'Anglure. 1998. "Mariage mystique et pouvoir chamannique chez les Shipibo d'Amazonie peruvienne et les Inuit du Nunavut canadien" *Anthropologie et Societes* 22/2 (1998): 49-79.

_____. 2003. "Enfants d'esprits et conjoints invisibles ou la double vie sociale des chamanes Inuit et Shipibo" *Parcours anthropologiques* 3(2003): 39-45.

Morin, Françoise. 2007. "Genre, alliance, et filiation dans les relations chamanes-esprits chez les Shipibo-Conibo" *Anthropologie et Societes* 31/3 (2007): 87-106.

Naoko, Takiguchi. 2003. "Miyako Theology: Shamans' Interpretations of Traditional Beliefs" In: *Shamans in Asia*. Eds. Clark Chilson and Peter Knecht. New York: Routledge Curzon. 120-52.

Narby, Jeremy, and Francis Huxley. 2001. *Shamans through Time: 500 Years on the Path to Knowledge*. New York: Jeremy P. Tarcher/Putnam.

Newberg, Andrew, Eugene D'Aquilli, and Vince Rause. 2001. *Why God Won't Go Away: Brain Science and the Biology of Belief*. New York: Ballantine.

Nicoletti, Martino. 2004. *Shamanic Solitudes: Ecstasy, Madness and Spirit Possession in the Nepal Himalayas*. Kathmandu: Vajra Publications.

Noel, Daniel C. 1997. *The Sould of Shamanism: Western Fantasies, Imagined Realities*. New York: Continuum

O'Brien, David. 2004. *Animal Sacrifice and Religious Freedom: Church of the Lukumi Babalu Aye v. City of Hialeah*. Lawrence: University Press of Kansas.

Omar, Dilmurat. 2006. "Survival of Shamanism in Chinese Central Asia: Examples of Modern Syncretism as a Research Problem in the Anthropology of Religion" *Zeitschrift für Ethnologie* 131/2 (2006): 263-76.

Ortner, Sherry B. 1995. "The Case of the Disappearing Shamans, or No Individualism, No Relationism." *Ethos* 23(3): 355-390.

Ott, Jonathan. 1993. *Pharmacotheon: Entheogenic Drugs, their Plant Sources and History*. Kennewick, WA: Natural Products Co.

Pearson, James L. 2002. *Shamanism and the Ancient Mind: A Cognitive Approach to Archaeology*. Walnut Creek: Altamira Press.

Pentikainen, Juha, Toimi Jaatinen, Iidiko Lehtinen, Marjo-Riitta Saloniemi (eds.) 1998. *Shamans*. Tampere Museums' Publications 45. Tampere: Tampere Museums.

Pentikäinen, Juha, Hanna Sarresalo, Chuner M. Taksami, eds. 2001. *Shamanhood, Symbolism and Epic*. Budapest: Akademiai Kiado.

Peters, Larry G. 2004. *Trance, Initiation & Psychotherapy in Nepalese Shamanism: Essays on Tamong and Tibetan Shamanism*. Delhi: Nirala Publications.

Petitmengin, Claire and Michel Bitbol. 2009. "The Validity of First-Person Descriptions as Authenticity and Coherence" *Journal of Consciousness Studies* 16/10-12 (2009): 363-404.

Pinchback, Daniel. 2002. *Breaking Open the Head: A Psychedelic Journey into the Heart of Contemporary Shamanism*. New York: Broadway.

Potapov, Leonid P. 1999. "Shaman's Drum: A Unique Monument of Spiritual Culture of the Altai Turk Peoples." *Anthropology of Consciousness* 10(4): 24-35.

Price, Neil (ed.) 2001. *The Archaeology of Shamanism*. London and New York: Routledge.

_____. 2002. *The Viking Way: Religion and War in Late Iron Age Scandinavia*. Uppsala: Uppsala University Press.

Purev, Otgony, and Gurbadaryrn Purvee. 2004. *Mongolian Shamanism*. 3rd ed. Ulaanbator: Admon Publishing.

Ramachandran, V.S. and Sandra Blakeslee. 1998. *Phantoms in the Brain*. New York: Quill.

Ratsch, Christian. 2005. *The Encyclopedia of Psychoactive Plants: Ethnopharmacology and Its Applications*. Rochester, VT: Park Street Books.

Reid, Anna. 2003. *The Shaman's Coat: A Native History of Siberia*. New York: Walker & Company.

Riboli, Diana. 2000. *Tunsuriban: Shamanism in the Chepang of Southern and Central Nepal*. Kathmandu: Mandala Book Point.

Ridington, Robin. 1997. "All the Old Spirits Have Come Back to Greek Him: Realizing the Sacred Pole of the Omaha Tribe." In: *Present is Past: Some Uses of Tradition in Native Societies*. Ed. Marie Mauzé. Lanham: University Press of America. 159-174.

____ and Dennis Hastings (In'aska). 1997. *Blessing for a Long Time: The Sacred Pole of the Omaha Tribe*. Lincoln: University of Nebraska Press.

Ripinsky-Naxon, Michael. 1993. *The Nature of Shamanism: Substance and Function of a Religions Metaphor*. Albany: State University of New York Press.

Roscoe, Will. 1998. *Changing Ones: Third and Fourth Gender in Native America*. New York: St. Martin's Press.

Roseman, Marina. 1991. *Healing Sounds from the Malaysian Rainforest: Temiar Music and Medicine*. Los Angeles: University of California Press.

____. 1995. *Dreams Songs and Healing Sounds: In the Rainforests of Malaysia*. Washington, D.C.: Smithsonian/Folkways Recordings. SF CD 40417. CD plus descriptive notes.

____. 2001. "Engaging the Spirits of Modernity: The Temiars." In: *Healing Powers and Modernity: Traditional Medicine, Shamanism, and Science in Asian Societies*. Ed. Linda H. Connor and Geoffrey Samuel. Westport, CT: Bergin and Garvey. 109-129.

Rossano, Matt J. 2007. "Supernaturalizing Social Life: Religion and the Evolution of Human Cooperation" *Human Nature* 18/3 (2007): 272-94.

Rozwadowski, Andrzej. 2001. "Sun Gods or Shamans? Interpreting the Solar-Headed Petroglyphs of Western Siberia." In: *The Archaeology of Shamanism*. Ed. Neil S. Price. London and New York: Routledge. 65-86.

Rydving, Hakon. 1995. *The End of Drum-Time: Religious Change among the Lule Saami, 1670s-1740s*. Acta Universitatis Upsaliensis. Historia Religionum 12. Uppsala: Alqvist & Wiksell.

Salak, Kira. 2006. "Hell and Back." *National Geographic Adventure* (March 2006): 54-58, 88-92.

Sasamori, Takefusa. 1997. "Therapeutic Rituals Performed by Itako (Japanese Blind Female Shamans)." *The World of Music* 39(2): 85-96.

Schaefer, Stacy B. 1996. "The Crossing of the Souls: Peyote, Perception, and Meaning among the Huichol Indians." In *People of the Peyote: Huichol Indian History, Religion, and Survival* Ed. Stacey B. Schaefer and Peter R. Furst. Albuquerque: University of New Mexico Press. 136-168.

Schaefer, Stacy B. and Peter T. Furst (eds.) 1996. *People of the Peyote: Huichol Indian History, Religion, and Survival*. Albuquerque: University of New Mexico Press.

Scherberger, Laure. 2005. "The Janus-Faced Shaman: The Role of Laughter in Sickness and Healing among the Makushi" *Anthropology and Humanism* 30/1 (2005): 55-69.

von Schnurbein, Stefanie. 1992. *Religion als Kulturkritik. Neugermaisches Heidentum im 20. Jahrhundert*. Heidelberg: Winter.

_____. "Shamanism in the Old Norse Tradition: A Theory between Ideological Camps" *History of Religions* 43/2 (2003): 116-38.

Schröder, Philipp. 2007. "Schauspiel, Ideologie, und Selbstdarstellung. Beschreibungen zum sibirischen Schamanismus zwischen dem 18. Und 21. Jarhhundert im Kontext der Writing Culture Depatte" *Anthropos* 102/1 (2007): 135-56.

Schultes, Richard Evans, Albert Hofmann, and Christian Ratsch. 2001. *Plants of the Gods: Their Sacred, Healing and Hallucinogenic Powers*. Rochester, VT: Healing Art Press.

Scott, Gini Graham. 2002. *The Complete Idiot's Guide to Shamanism*. Indianapolis, IN: Alpha Books.

Shaman Portal <http://www.shamanportal.org/>, accessed December 18, 2009.

Shamanic Circles <http://www.shamanicircles.org/>, accessed December 18, 2009.

Shanon, Benny. 2002. *The Antipodes of the Mind: Charting the Phenomenology of the Ayahuasca Experience*. Oxford: Oxford University Press.

Sidkly, H. 2009. "A Shaman's Cure: The Relationship between Altered States of Consciousness and Shamanic Healing" *Anthropology of Consciousness* 20/2 (2009): 171-97.

Siikala, Anna-Leena. 2002. *Mythic Images and Shamanism: A Perspective on Kalevala Poetry*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.

Siikala, Anna-Leena, and Mihály Hoppál. 1992. *Studies on Shamanism*. Helsinki: Finnish Anthropological Society.

Smith, Andy. 1993. "For All Those Who Were Indian In a Former Life" In: *Ecofeminism and the Sacred*. Ed. C. Adams. New York: Continuum. 168-71.

Smyers, Karen A. 1999. *The Fox and the Jewel: Shared and Private Meanings in Contemporary Japanese Inari Worship*. Honolulu: University of Hawai'i Press.

Solli, Britt. 2002. *Seid: Myther, sjamanisme og kjønn i vikingenes tid*. Oslo: Pax Forlag.

Souther, Hamilton. "Blue Morphe Center for Shamanic Studies and Workshops." <http://www.bluemorphotours.com/>, accessed December 18, 2009.

Spiegelman, Marti. Shaman's Light <http://www.martispiegelman.org/home.html>, accessed December 18, 2009.

Steinberg, Michael K., Joseph J. Hobbs, and Kent Mathewson (eds.) 2004. *Dangerous Harvest: Drug Plants and the Transformation of Indigenous Landscapes*. Oxford: Oxford University Press.

von Stuckrad, Kocku. 2002. "Reenchanting Nature: Modern Western Shamanism and Nineteenth-Century Thought" *Journal of the American Academy of Religion* 70/4 (2002): 771-99.

_____. 2003. *Schamanismus und Esoterik: Kultur- und wissenschaftsgeschichtliche Betrachtungen*. Leuven: Peeters.

Sullivan, Robert. 2002. *A Whale Hunt: How a Native American Village Did What No One Thought It Could*. New York: Scribner.

Svanberg, Jan. 2003. *Schamantropologi i granslandet mellan forskning och praktik. En studie av förhållandet mellan schamanism-forskning och neoschamanism*. Turku: Abo Akademis förlag.

Tangherlini, Timothy. 1998. "Shamans, Students, and the State" In: *Nationalism and the Construction of Korean Identity*. Eds. Hyung Il Pail and Timothy R. Tangherlini. Korea Research Monograph 26. Berkeley: Institute of East Asian Studies. 126-47.

Tedlock, Barbara. 2001. "Divination as a Way of Knowing: Embodiment, Visualisation, Narrative, and Interpretation." *Folklore* 112: 189-197.

_____. 2004. *The Woman in the Shaman's Body: Reclaiming the Feminine in Religion and Medicine*. New York: Bantam Books.

Thomas, Nicholas and Caroline Humphrey (eds.) 1994. *Shamanism, History, & the State*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Tkacz, Virlana, Sayan Zhambalov, and Wanda Phipps. 2002. *Shanor: Dedication Ritual of a Buryat Shaman in Siberia as conducted by Bayir Rinchinov*. New York: Parabola Books.

Toelken, Barre. 2003. *The Anguish of Snails: Native American Folklore in the West*. Logan, UT: Utah State University Press.

Tolley, Clive. *Shamanism in Norse Myth and Magic*. 2 Vols. FF Communications 296-297. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2009.

Townsend, Joan B. 2005. "Individualist Religious Movements: Core and Neo-Shamanism." *Anthropology of Consciousness* 15(1): 1-9.

Tremlin, Todd. 2006. *Minds and Gods: The Cognitive Foundations of Religion*. New York: Oxford University Press.

Trevarthen, Geo Athena. 2007. Celtic Shamanism. <http://www.celticshamanism.com>, accessed online December 16, 2007.

Van Deusen, Kira. 1999. *Raven and the Rock: Storytelling in Chukotka*. Seattle and London: University of Washington Press; Edmonton: Canadian Circumpolar Institute Press.

_____. 2004. *Singing Story, Healing Drum: Shamans and Storytellers of Turkic Siberia*. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press.

Vitebsky, Piers. 1995. *The Shaman*. Boston: Little, Brown and Company.

_____. 2005. *The Reindeer People. Living with Animals and Spirits in Siberia*. Boston: Houghton Mifflin Company.

Von Gernet, Alexander. 2000. "North American Indigenous Nicotiana Use and Tobacco Shamanism: The Early Documentary Record, 1520-1660," In: *Tobacco Use by Native Americans: Sacred Smoke and Silent Killer*. Ed. Joseph C. Winter. Norman: University of Oklahoma Press. 59-80.

Walking Stick Foundation. 2008. <http://www.walkingstick.org>, accessed online December 18, 2009.

Wallis, Robert J. 1999. "Altered States, Conflicting Cultures: Shamans, Neo-Shamans, and Academics" *Anthropology of Consciousness* 10/2 (1999): 41-9.

_____. 2001. "Waking Ancestor Spirits: Neo-Shamanic Engagements with Archaeology." In: *The Archaeology of Shamanism*. Ed. Neil Price. London and New York: Routledge Press. 213-230.

_____. 2003. *Shamans/Neo-Shamans: Ecstasy, Alternative Archaeologies and Contemporary Pagans*. London: Routledge.

Walraven, Boudewijn. 1994. *Songs of the Shaman: The Ritual Chants of the Korean Mudang*. London and New York: Kegan Paul International.

Walsh, Roger. 1997. "The Psychological Health of Shamans: A Reevaluation" *Journal of the American Academy of Religion* 65/1: 101-24.

Walter, Mariko Namba and Eva Jane Neumann Fridman (eds.) *Shamanism: An Encyclopedia of World Beliefs, Practices, and Culture*. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2004.

Weatherup, Katie. 2006. *Practical Shamanism: A Guide for Walking in Both Worlds*. USA: Hands over Heart Publishing.

Webb, Hillary S. 2004. *Traveling between the Worlds: Conversations with Contemporary Shamans*. Charlottesville, VA: Hampton Roads Publishing.

Westmeyer, Joseph. 2004. "Opium and the People of Laos." In: *Dangerous Harvest: Drug Plants and the Transformation of Indigenous Landscapes*. Ed. Michael K. Steinberg, Joseph J. Hobbs, and Kent Mathewson. Oxford: Oxford University Press. 115-132.

Whitehead, Neil. 2002. *Dark Shamans: Kanaimà and the Poetics of Violent Death*. Durham and London: Duke University Press.

____ and Robin Wright (eds.) 2004. In *Darkness and Secrecy: The Anthropology of Assault Sorcery and Witchcraft in Amazonia*. Durham and London: Duke University Press.

Whitehouse, Harvey. 2004. *Modes of Religiosity: A Cognitive Theory of Religious Transmission*. Lanham, MD: Alta Mira Press.

Whitehouse, Harvey and Robert N. McCauley. 2005. *Mind and Religion: Psychological and Cognitive Foundations of Religiosity*. Cognitive Science of Religion Series. Walnut Creek, CA: Altamira Press.

Williams, Maria P. 1995. "The Wolf and the Man/Bear: Public and Personal Symbols in a Tlingit Drum." *Pacific Review of Ethnomusicology* 7: 79-92.

Winkelman, Michael. 1992. *Shamans, Priests and Witches. A Cross-Cultural Study of Magico-Religious Practitioners*. Anthropology Research Papers no. 44. Tepme AZ: Arizona State University Press.

____. 2000. *Shamanism: The Neural Ecology of Consciousness and Healing*. Westport, CT: Bergin & Garvey. Building on Works already published in 1980s and 90s.

Winkelman, Michael and Philip M. Peek. 2004. *Divination and Healing: Potent Vision*. Tucson: University of Arizona Press.

Winkelman, Michael and John Baker. 2008. *Supernatural as Natural: A Biological Theory of Religion*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Winkler, Gershon. 2003. *Magic of the Ordinary: Recovering the Shamanic in Judaism*. Berkeley: North Atlantic Books.

____. Walking Stick Foundation, www.walkingstick.org/, accessed December 18, 2009.

World Shamanic Institute. <http://www.WorldShamanicInstitute.com>, accessed December 18, 2009.

Yun, Kyoim. 2008. "Performing the Sacred: Political Economy and Shamanic Ritual on Cheju Island, South Korea." Bloomington, IN: Unpub. Dissert. Indiana University.

Znamenski, Andrei. 2004. *Shamanism: Critical Concepts in Sociology*. London: Routledge.

_____. 2007. *The Beauty of the Primitive: Shamanism and the Western Imagination*. Oxford and New York: Oxford University Press.